

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 46

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 46

LIETUVOS
ISTORIJOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2020

Leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

(Finansavimo sutarties numeris S-LIP-19-4)

Redaktorių kolegija / Editorial board:

Atsakingoji redaktorė / Editor-in-chief dr. Agnė Čivilytė
(Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Atsakingosios redaktorės pavaduotoja / Assistant Editor
dr. Elena Pranckėnaitė (Lietuvos istorijos institutas,
Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Laurynas Kurila (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Valdis Bērziņš (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos
institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian
History, Riga)

Habil. dr. Anna Bitner-Wróblewska (Valstybinis
archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija / State
Archaeological Museum in Warsaw, Poland)

Dr. Christoph Jahn (Baltijos ir Skandinavijos archeologijos
centras, Šlėzvigas, Vokietija / Center for Baltic and
Scandinavian Archaeology, Schleswig, Germany)

Prof. dr. Rimantas Jankauskas (Vilniaus universitetas,
Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Akad. prof. dr. Eugenijus Jovaiša (Lietuvos mokslų
akademija, Vilnius / Lithuanian Academy of Sciences,
Vilnius)

Habil. dr. Bartosz Kontny (Varšuvos universitetas,
Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology,
University of Warsaw, Poland)

Prof. dr. Valter Lang (Tartu universitetas, Estija /
University of Tartu, Estonia)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas,
Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Habil. dr. Tomasz Nowakiewicz (Varšuvos universitetas,
Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology,
University of Warsaw, Poland)

Habil. dr. Grzegorz Osipowicz (Mikalojaus Koperniko
universitetas, Torunė, Lenkija / Nicolaus Copernicus University,
Toruń, Poland)

Dr. Gytis Piličiauskas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Eve Rannamäe (Tartu universitetas, Estija / University of
Tartu, Estonia)

Dr. Andra Simniškytė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Roberts Spīrgis (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos
institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian
History, Riga)

Dr. Eugenijus Svetikas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Andris Šnē (Latvijos universitetas, Ryga / University of
Latvia, Riga)

Doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas, Lietuva /
Klaipėda University, Lithuania)

Prof. dr. Šarūnas Milišauskas (Niujorko valstijos Bafalo
universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Timothy Cheval (Niujorko valstijos Bafalo
universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Johan Ling (Goteborgo universitetas, Švedija /
University of Gothenburg, Sweden)

Sekretorė / Secretary Dovilė Urbonavičiūtė-Jankauskienė

Redakcijos adresas / Editorial Board address:

Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

Tel. (+370) 5 2614935, fax (+370) 5 2611433

e-mail: lietuosarheologija@gmail.com;

civilytea@gmail.com

Žurnalas registruotas: EBSCO Publishing: Central and Eastern European Academic Source European
Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

TURINYS / CONTENT

Agnė Čivilytė	PRATARMĖ.....	11
	FOREWORD.....	15
Agnė Čivilytė	RUDENS POPIETĖ SU RIMUTE RIMANTIENE	19
	AUTUMN AFTERNOON WITH RIMUTĖ RIMANTIENĖ	
Jonas Beran	GREETINGS FROM OLD CENTRAL-EASTERN GERMANY: MEMORIES OF INTERESTING TIMES.....	27
	LINKĖJIMAI IŠ PIETRYČIŲ VOKIETIJOS: PRISIMINIMAI APIE ĮDOMIUS LAIKUS	
	STRAIPSNIAI / ARTICLES	
Gabrielė Gudaitienė	EIGULIAI, ONE OF RIMUTĖ RIMANTIENĖ'S FIRST EXCAVATIONS – A REVISED INTERPRETATION	33
	EIGULIAI – VIENA PIRMŪJŲ RIMUTĖS RIMANTIENĖS KASINĖJIMŲ VIETŲ. NAUJA INTERPRETACIJA.....	61
Andreas Kotula, Henny Piezonka, Thomas Terberger	THE MESOLITHIC CEMETERY OF GROß FREDENWALDE (NORTH-EASTERN GERMANY) AND ITS CULTURAL AFFILIATIONS.....	65
	GROS FREDENVALDE (ŠIAURĖS RYTŲ VOKIETIJA) MEZOLITO LAIKOTARPIO KAPINYNAS IR JO KULTŪRINĖS SĄSAJOS	83
Vygandas Juodagalvis	AKMENINIAI GLUDINTI KIRVIAI LIETUVOJE. TIPOLOGIJOS IR TERMINOLOGIJOS PROBLEMOS.....	85
	GROUND STONE AXES IN LITHUANIA. PROBLEMS OF TYPOLOGY AND TERMINOLOGY	108
Eglė Šatavičė	NEOLITHIC SOCIETIES AND THEIR POTTERY IN SOUTH-EASTERN LITHUANIA.....	111
	NEOLITO BENDRUOMENĖS IR JŲ KERAMIKA PIETRYČIŲ LIETUVOJE.....	142
Grzegorz Osipowicz, Justyna Orłowska, Gytis Piličiauskas, Giedrė Piličiauskienė, Mariusz Bosiak	OSSEOUS POINTS AND HARPOON HEADS FROM ŠVENTOJI SUBNEOLITHIC SITES, COASTAL LITHUANIA. FIRST TRACEOLOGICAL INSIGHT INTO THE WAY THEY WERE PRODUCED AND USED	147
	KAULINIAI ANTGALIAI IR ŽEBERKLAI LIETUVOS PAJŪRIO ŠVENTOSIOS SUBNEOLITINĖSE GYVENVIETĖSE: GAMYBA IR NAUDOJIMAS PIRMŪJŲ TRASOLOGINIŲ TYRIMŲ DUOMENIMIS	168

Sławomir Kadrow	MACRO AND MICRO SCALE NEOLITHISATION PROCESSES IN SOUTH-EASTERN POLAND AGAINST THE BACKGROUND OF CENTRAL-EASTERN EUROPE 171	171
	PIETRYČIŲ LENKIJOS NEOLITIZACIJOS PROCESAI MIKRO- IR MAKROLYGMENIMIS VIDURIO IR RYTŲ EUROPOS KONTEKSTE 187	187
Frédéric Surmely	CHARACTERIZATION OF TERTIARY FLINTS BY GEOCHEMISTRY: APPLICATION TO THE FRENCH TERRITORY..... 191	191
	TERCIARO TITNAGO PRANCŪZIJOS TERITORIJOJE CHARAKTERIZAVIMAS NAUDOJANT GEOCHEMINĮ METODĄ..... 205	205
Rokas Vengalis, Jonas Volungevičius, Gintautas Vėlius, Albinas Kuncevičius, Justina Poškienė, Regina Prapiestienė	ŽMOGUS PRIEŠ GAMTĄ: RELJEFO TRANSFORMAVIMAS ĮRENGIANT XIII–XIV A. KERNAVĖS PILĮ IR JO SUKELTI EROZINIAI PROCESAI 207	207
	MAN AGAINST NATURE: THE TRANSFORMATION OF THE RELIEF DURING THE CONSTRUCTION OF KERNAVĖ CASTLE IN THE 13 TH –14 TH CENTURIES AND THE EROSIONAL PROCESSES IT CREATED 248	248
Andra Simniškytė	KUPIŠKIO (AUKŠTUPĖNŲ) PILIAKALNIS: TEORINĖS PRIELAIIDOS IR TYRIMŲ REZULTATAI 255	255
	HILLFORT OF KUPIŠKIS (AUKŠTUPĖNAI): THEORETICAL ASSUMPTIONS AND INVESTIGATION RESULTS..... 284	284
	<i>KITAIP APIE ARCHEOLOGIJĄ / ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY</i>	
Šarūnas Radvilavičius	KELIAUTOJO LAIKU UŽRAŠAI..... 289	289
	THE NOTEBOOK OF TIME TRAVELLER	
	<i>DISKUSIJOS / DISCUSSIONS</i>	
Inga Merkytė	STUDIES OF ANCIENT DNA. THE RACE FOR THE ULTIMATE ANSWER 293	293
	SENOVĖS DNR TYRIMAI: KARŠTLIGIŠKOS ATSAKYMŲ PAIEŠKOS	
	<i>RECENZIJOS / REVIEWS</i>	
Rokas Vengalis	ALGIMANTAS MERKEVIČIUS (SUD.), 2018. ANKSTYVOJO METALŲ LAIKOTARPIO GYVENVIETĖS LIETUVOJE (SETTLEMENTS OF EARLY METAL PERIOD IN LITHUANIA)..... 305	305
	<i>INFORMACIJA APIE PROJEKTUS / INFORMATION ABOUT THE PROJECTS</i> 309	309
	AUTORIŲ DĖMESIUI..... 327	327
	GUIDELINES FOR AUTHORS..... 331	331

AKMENINIAI GLUDINTI KIRVIAI LIETUVOJE. TIPOLOGIJOS IR TERMINOLOGIJOS PROBLEMOS

VYGANDAS JUODAGALVIS

Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius, Kražių g. 5, 01008, Vilnius, el. paštas: vygandasjuodagalvis@hotmail.com

1974–1978 m. Lietuvos istorijos institutas išleido keturtomį „Lietuvos archeologijos atlasą“. Pirmoji, habilituotos daktarės Rimutės Rimantienės redaguota, atlaso knyga skirta akmenis ir bronzos amžių paminklams bei pavieniams šio laikotarpio radiniams (Atlasas 1974). Antroji šios knygos dalis (Bagušienė, Rimantienė 1974) apima visus kartografuotus gludintus akmeninius dirbinius, saugomus Lietuvos muziejuose. Darbe suregistruota 2560 gludintų akmeninių dirbinių iš 1420 radimo vietų, parengti paplitimo žemėlapiai, pagrindinių tipų rodyklė ir tipologinė schema, kuria Lietuvos archeologai ir muziejininkai naudojami jau beveik pusę amžiaus.

Onos Bagušienės ir Rimutės Rimantienės parengtą gludintų akmeninių dirbinių tipologinę schemą vertinu ne kaip nepajudinamą konstantą, o kaip dinamišką klasifikacinę modifikuojamą struktūrą.

Straipsnyje pateikiama išvalgos ir mintys, kilusios rengiant Pietvakarių Lietuvos (Užnemunės) gludintų akmeninių dirbinių duomenų bazę. Nagrinėjama pati gausiausia gludintų dirbinių tipologinė grupė – akmeniniai kirviai su skyle kotui.

Reikšminiai žodžiai: akmeniniai gludinti kirviai su skyle kotui, tipologija, terminologija.

During 1974–1978, the Lithuanian Institute of History published four volumes of the Lietuvos archeologijos atlasas (Atlas of Lithuanian Archaeology). The atlas's first book, which was edited by Dr habil. Rimutė Rimantienė, was devoted to Stone and Bronze Age sites and stray finds from this period (Atlasas 1974). The separate article of this book (Bagušienė, Rimantienė 1974) encompassed all of the ground stone artefacts that had been mapped and were preserved at that time in Lithuanian museums. The work listed 2560 ground stone artefacts from 1420 find spots and created distribution maps, an index of the main types, and a typology scheme, which Lithuanian archaeologists and museologists have used for almost half a century.

The typological scheme of ground stone artefacts created by Ona Bagušienė and Rimutė Rimantienė is seen not as an unalterable constant, but as a dynamic, modifiable classification structure.

The article presents insights and thoughts that arose in creating a ground stone artefact database for SW Lithuania (Užnemunė). And examines the most abundant ground artefact typological group, perforated stone axes.

Keywords: perforated ground stone axes, typology, terminology.

IŽANGA

Tyrinėjamuose archeologiniuose Lietuvos paminkluose akmeninių gludintų kirvių su skyle kotui randama palyginti retai – didžiausią akmeninio istorinio-kultūrinio palikimo dalį sudaro atsitiktiniai radiniai. Būtent nuo atsitiktinės medžiagos

skelbimo ir jos interpretavimo ir prasideda Lietuvos archeologijos mokslas.

Gludinti akmeniniai kirviai su skyle kotui buvo vieni iš pirmųjų seniųjų, patekusių į privačius rinkinius ir gamtos muziejus. Akmeninių kirvių kilmės, chronologijos ir funkcinės prasmės suvokimas buvo labai įvairus – dar XVIII a. pabaigoje akmeniniai

kirveliai Sankt Peterburgo mokslų akademijoje buvo saugomi bendrame Mineralų skyriuje (Tarasenska 1928, p. 7). Ir Lietuvos archeologijos mokslo pradininkas Eustachijus Tiškevičius netikėjo, kad jie būtų padaryti be metalo, tačiau jau po keliolikos metų jo įsteigtame Senienų muziejuje akmeniniai kirveliai beveik vieni buvo iš akmens amžiaus (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 84).

XIX a. gludinto akmens dirbinius kaupė įvairūs senienų rinkėjai. Privačias senienų kolekcijas pildė dažniausiai dvarininkai, taip pat kunigai, gydytojai, kartais net valstiečiai (Tarasenska 1928, p. 33–34). Lietuviai gludintus akmeninius ir titnaginius kirvius vadino Perkūno kulkomis (Basanavičius 1902, p. 4), baltarusiai – strėlėmis (lenk. *strzaly piorunowy*). Valstiečiai manė, kad kirviai krinta griaudint ir giliai įsminga žemėn.

Tariamai nežemiškos kilmės Perkūno kulkos buvo apipintos prietarais. Kirviai būdavo dedami po naujo pastato slenkščiu ar ant gegnių (Brazaitis, Piličiauskas 2005, p. 92). Sūduvoje, Jono Basanavičiaus gimtinėje, akmeninius kirvelius naudojo ir kaip gydymo priemonę – jais įtrindavo ligos pažeistas kūno vietas (Basanavičius 1902, p. 4). Gludinti akmens dirbiniai buvo siejami su perkūnijos reiškiniu, jiems priskiriama maginė galia. O kad toji galia nepridarytų žalos, kirvelį kartais paženklindavo kryžiumi (Juodagalvis 2010, p. 116, 132, 85: 9 pav.).

Vilniuje nuo 1907 m. senienas kaupė Lietuvii mokslu draugija. Pradžią šiam rinkiniui davė kun. Tomo Žilinsko ir dr. Kazio Griniaus dovanoti gludinti akmens dirbiniai iš Užnemunės (Tarasenska 1928, p. 41). J. Basanavičius, Lietuvii mokslu draugijos steigėjas ir ilgametis jos vadovas, mini tris sveikus kirvius ir kelias gludintų akmeninių dirbinių nuolaužas, buvusius jo gimtinėje Ožkabaliuose (Basanavičius 1902, p. 4; 1970, p. 261–262). Lietuvos nacionaliniame muziejuje yra keletas radinių iš įvairių Vilkaviškio krašto vietų, tarp jų ir iš Ožkabilių su metrikomis, užrašytomis, galbūt, paties J. Basanavičiaus.

Akmeninių gludintų kirvių mokslinio studijavimo pradžia Europoje reikėtų laikyti suomių tyrinėtojo Johannes Reinholdo Aspelino darbą, kuriame autorius, remdamasis akmeniniais kirviais, bandė spręsti etninius-kultūrinius akmens amžiaus klausimus (Aspelin 1877). Pagal akmeninių kirvių tipus jis išskyrė baltišką-lietuvišką, suomišką ir Šiaurės Rusijos sritis. Vėliau, tarpukario laikotarpiu, lietuvišką medžiagą savo tyrinėjimams panaudojo žymūs to meto archeologai A. Europeus, E. Šturmas, V. Gertė, K. Engelis, J. Puzinas, L. Kilianas ir kt. (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 84).

1961 m. pasirodė apibendrinančio pobūdžio darbas „Lietuvos archeologijos bruožai“. Jame pabandyta smulkiau tipologizuoti gludintus akmeninius kirvius, į mokslinę apyvartą įvesti terminai ir sąvokos, kurie vartojami ir šiandien (Kulikauskas *ir kt.* 1961, p. 66–68).

1974–1978 m. Lietuvos istorijos institutas išleido keturtomį „Lietuvos archeologijos atlasą“. Pirmoji mūsų žymiosios mokslininkės, habilituotos istorijos mokslų daktarės Rimutės Rimantienės redaguota atlaso knyga skirta akmens ir bronzos amžių paminklams bei pavieniams šio laikotarpio radiniams. Antroji šios knygos dalis (Bagušienė, Rimantienė 1974) apima visus kartografuotus gludintus akmeninius dirbinius, saugomus Lietuvos muziejuose. Darbe suregistruota 2560 gludintų akmeninių dirbinių iš 1420 radimo vietų, parengti paplitimo žemėlapiai, pagrindinių tipų rodyklė ir tipologinė schema, kuria Lietuvos archeologai ir muziejininkai naudoja si jau beveik pusę amžiaus. Tai išties vertingas conceptualus darbas, iki šiol neprarandantis reikšmės nagrinėjantiems akmeninių dirbinių pasklidimą, jų kilmę ir chronologiją.

Po atlaso pasirodymo gludintiems dirbiniams skirtų darbų nebuvo parašyta ir tik 2005 m. sulaukėme plačios ir išsamios studijos, skirtos vien gludintiems titnaginiams dirbiniams (Brazaitis, Piličiauskas 2005). Straipsnis parašytas G. Piličiausko humanitarinių mokslų daktaro disertacijos pagrindu.

Autoriai sukaupė didžiulį duomenyną, visapusiškai išanalizavo titnaginių gludintų dirbinių tyrinėjimų istoriją, žaliavos šaltinius, gamybos techniką, erdvinį paplitimą, radimo aplinkybes ir daugelį kitų dalykų, susijusių su šios rūšies gaminių kilme, raida ir kultūrine priklausomybe. Buvo sukurta ir nauja gludintų titnaginių kirvių tipologinė schema.

Pastaraisiais dešimtmečiais, vykdant tarpdisciplinines mokslo programas ir į archeologinius tyrinėjimus įsitraukus gamtos mokslų specialistams, atsirado galimybių akmeninius gludintus dirbinius nagrinėti ne vien per tipologinę prizmę. Iki tol beveik nesidomėta akmens rūšimis, iš kurių buvo gaminami gludinti dirbiniai, tad geologijos mokslų habilituoto daktaro profesoriaus Algirdo Gaigalo studija apie petrografinę akmeninių įrankių sudėtį ir žaliavos kilmę kokybiškai išplėtė atsiktinių radinių interpretacijos galimybes (Gaigalas 2001).

Profesionaliai bendrauti su gludinto akmens dirbiniais pradėjau 1986 metais. Per keletą dešimtmečių nuolatinio ryšio su jais susiformavo sava vizija ir intuicija. 2004 m. ėmiausi kurti Pietvakarių Lietuvos (Užnemunės) gludintų akmeninių dirbinių bazę ir pradėjau lankyti muziejus, kaupiau medžiagą monografijai. Didėjant informacijos apie radinius srautai, paaikškėjo, jog „Lietuvos archeologijos atlaso“ tipologija man per siaura. Tuomet ir pradėjau sąmonėje brandinti naujos tipologinės klasifikacijos idėją.

Straipsnyje šio atlaso nekritikuosiu – tai būtų nereikalinga ir iracionalu, bet pastebėtas stambesnes klaidas nurodysiu, kad kiti skaitytojai ne klaidžiotų tipologijos subtilybių labirintais, o eitų jau pramintu taku.

Perfrazuodamas Ericho Marios Remarque'o „Vakarų fronte nieko naujo“, pareiškiu: akmeninių kirvių fronte tikrai daug naujo. Šis straipsnis – savotiškas naujosios, kol kas tik Pietvakarių Lietuvos akmeninių gludintų dirbinių tipologinės klasifikacijos anonsas. Jame aptarsiu pačios gausiausios ir tipų turtingiausios grupės – gludintų perforuotų akmeninių kirvių – terminologijos ir tipologijos problemas,

panagrinėsiu kirvių puošybos ir kai kuriuos techninius gamybos ypatumus.

AKMENINIŲ GLUDINTŲ KIRVIŲ TIPOLOGIJA IR TERMINOLOGIJA

Tipologija (*gr. typos* – atspaudas, pavyzdys + *gr. logos* – žodis, sąvoka, mokslas) archeologijoje – praeities pažinimo būdas, pasižymintis kurios nors rūšies objektų skirstymu į tipus (apibendrintus, idealius modelius), tipų grupes ir tiriantis tipų bei tipologinių grupių ryšius. Tipologijos sąvoka apima visumą metodų ir loginių veiksmų, nustatant esminius tipų požymius, tipų ir tipų grupių ryšius, santykius, tipų panašumus ir skirtumus.

Ko gero, patį trumpiausią tipologijos apibrėžimą pateikia žymus švedų archeologas Matsas P. Malmeris: tipologija – tai tipų ir jų tarpusavio ryšių teorija (Malmer 1963, p. 16, 251).

Archeologiniuose žinyuose ir bendrose enciklopedijose greta žodžio *tipologija* dažnai yra nuoroda į žodį *klasifikacija*, arba atvirkščiai: *klasifikacija* – žr. *tipologija*, taip nurodant šių sąvokų artumą (Клейн 1991, p. 3).

Daugeliui archeologų sąvokos *klasifikacija* ir *tipologija* lengvai suvokiamos, tačiau jei mąstantį archeologą paklausite, ką reiškia *tipas*, jis atsakys ne iškart. Terminas *tipas* archeologijoje daugiareikšmis. Jis – ne tik terminas, bet ir žodis apskritai, apimantis daugybę reikšmių, nes į mokslą jis atėjo iš gyvosios kalbos. 1982 m. mano diplominio darbo vadovas docentas Pranas Kulikauskas (1913–2004), perskaitęs darbą, termino *tipas* pasiūlė atsakyti, nes šis, esą, siejasi su prastos reputacijos asmeniu.

Tai kas gi yra tas tipas archeologijoje?

Apie archeologijos teoriją parašyta daug knygų – vargu ar įmanoma visas perskaityti. Kažkada amerikietis Clyde'as Kluckholnas yra pasakęs: „teorizavimas yra tai, ką darote, jei esate pernelyg tingus arba pernelyg nekantrus, arba pernelyg knyggraužys, kad imtumėtės dirbti su faktais“ (Клейн 1991, p. 10).

Nesu nei nekantrus, nei knyggraužys, tad nekursiu savo teorijos, verčiau remsiuosi autoriaus dedikuota knyga, kurią visuomet turiu po ranka. Taigi, M. Malmeris apie tipus.

Artefakto pažinimas remiasi loginiu dėsnium: A yra A ir A yra ne ne A. Vienas, atskirai nagrinėjamas, artefaktas nesuteikia informacijos išvadoms – pažinti artefakto savybes galima tik jį lyginant su kitu. Jeigu lyginamų objektų daug, muziejuje ar laboratorijoje to padaryti nėra galimybių – nepakaks nei laiko, nei jėgų. Individualias artefakto savybes reikia užfiksuoti sąmonėje. Vienintelis būdas tai padaryti – suformuluoti logiškai teisingą verbalinę artefakto definiciją – tipą (Malmer 1963, p. 251–252). Sunku pasakyti, ar M. Malmeris, kalbėdamas apie tipo apibrėžtį, rėmėsi Konfucijaus idėjomis – nuorodų į filosofo darbus M. Malmerio monografijoje nėra, tačiau aš aiškiai matau vieną Konfucijaus postulatą (Confucius 2003, p. 139), visiškai adekvatų M. Malmerio mintims: jeigu daiktų nevadiname teisingais (tinkamais) vardais, tai žodžiai nereiškia daiktų.¹

M. Malmeris itin kritikavo Oscarą Montelius dėl pastarojo terminų ir žodžių, vartotų apibūdinant tipą: „primena...“, „dažnai šiek tiek lenktas“, „toks, kaip...“, „vidutinio dydžio...“ ir pan. Nepritare ir artefakto piešiniui vietoj žodinio apibrėžimo: „A tipas, toks pat, kaip XX pav...“. M. Malmeris teigė: skaitytojas piešinyje ar fotografijoje gali įžiūrėti bent 1000 požymių, bet tarp jų galbūt nebus tų, kurie išreiškia autoriaus įsivaizduojamą tipą (Malmer 1963, p. 252–253).

Pirmoji lietuviška gludintų kirvių klasifikacija buvo paskelbta „Lietuvos archeologijos bruožuose“ (Kulikauskas *ir kt.* 1961, p. 66–67). Kirviai su skykle kotui suskirstyti į paprastus darbo, dviašmenius ir laivinius kovos. Toliau grupės skirstomos į pogrupius: paprastieji darbo kirviai – su lygiagrečiais šonais ir su apvalia pentimi, dviašmeniai – su bukais ašmenimis – plaktukai ir su aštriais ašmenimis;

laiviniai – vėl į grupes: pusiau apvalaus skersinio pjūvio, su žiedo pavidalo įmova ir su smarkiai į viršų užriestais ašmenimis. Pastarieji vadinami Fatjanovo tipo kirviais.

Taigi, matome hierarchinę trijų pakopų tipologinės klasifikacijos sistemą, kurios struktūrą kiek slepia dirbinių tipų aprašymai. Kriterijų vienybės principo pakopose nesilaikyta – tipai ar tipų grupės išskiriami pagal funkcinius (darbo kirviai), morfologinius (dviašmeniai) ir tipologinius (laiviniai) kriterijus.

„Lietuvos archeologijos atlase“ išskirtos 4 stambios tipologinės kirvių grupės dar suskirstytos į tipus ir tipų variantus: 1) laiviniai, 2) dviašmeniai, 3) su ilga keturkampe pentimi, 4) su trumpa apvalia pentimi (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 88–99).

Manoma, jog terminą *laivinis* akmeniniam kirviui įvardyti pirmą kartą pavartojo britų dvasininkas ir Arkties tyrinėtojas Williamas Scoresby (1789–1857) (<https://www.lexico.com>). Laiviniai kirviai Europoje plačiai paplitę ir labai įvairūs. Manau esant du šios įvairovės veiksnius – subjektyvų semantinį ir objektyvų. Subjektyvųjį suponuoja objekto apibūdinimas – laivinais vadinami primenantys apverstą valtį (angl. *boat*, rus. *ладья*). Akivaizdu, kad žodžiai *primena* arba *panašus* – ne patys tinkamiausi tipologinei grupei apibūdinti.

Būta nemažai mėginimų akmeninius gludintus kirvius susisteminti ir sukurti bendras tipologines schemas, tačiau tai nepadaryta todėl, kad, be kelių daugeliui kraštų būdingų kirvių tipų, yra daugybė vietinių variantų, kurių savitumą lėmė objektyvusis veiksnys – skirtingos kilmės, migracijos ir vietinės raidos ypatybės.

Laiviniai kovos kirviai Lietuvoje yra vienas ryškiausių Virvelinės keramikos kultūros atributų (Pilčiauskas 2018, p. 159, 196), o Danijoje, Oslo regione, ir pietinėje Švedijoje jie laikomi svarbiu Piltuvėlinių taurių kultūros rodikliu – ten aptinkama laivinių kirvių kartu su Piltuvėlinių taurių kultūros

¹ Konfucijaus postulatą lietuvių kalba man suformulavo prof. Alvydas Jokūbaitis, už tai nuoširdžiai dėkoju.

keramika (Brinch Petersen 1974, fig. 115; Price *et al.* 2007), jų rasta megalitiniuose kapuose Riugeno saloje (Schuldt 1972, abb. 8: 2) ir nemegalitiniuose palaidojimuose, datuojamuose IV t-mečio pr. Kr. pabaiga (Solberg 1989, p. 277).

Skandinavijos ir Vakarų Europos tyrinėtojai, studijuojantys akmeninius kirvius, dažniausiai remiasi Peterio Vilhelmo Globo (Glob 1945; 1952), Eriko Hinscho (Hinsch 1956), M. Malmerio (Malmer 1962), Andreas Oldebergo (Oldeberg 1952) sukurto mis klasifikacinėmis schemomis, o Rytų Europos – Dmitrijaus Krainovo (Крайнов 1963; 1964; 1972) ir Aleksandro Briusovo bei Majos Ziminios (Брюсов, Зими́на 1966) parengta akmeninių gludintų kirvių tipologija. Beje, Rusijoje laiviniai (*ладьевидные*) vadinamas tik vienas kovos kirvių tipas (Бадер, Халиков 1976, p. 65).

Lietuvos laiviniai kirviai yra suskirstyti į keturias stambesnes tipologines grupes: europiniai, baltiški laiviniai, Fatjanovo tipo ir tiesianugariai su movele. Jau pirmosios grupės pavadinimas sako, kad tai visoje Europoje paplitusi laivinių kirvių forma, archeologinėje literatūroje kartais dar vadinama žemyniniu, bendraeuropiniu, I, dažniau A tipu. Šio tipo kirvių pjūvis ovalus, keturkampis ar beveik trapecinis, šonai prie skylės kotui išgaubti, profilis gaubtas, ašmenys kiek nuleisti, o per nugarėlę dažnai eina išilginis rumbas (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 91), greičiausiai, liejimo siūlės imitacija.

Lietuvoje aptikta dviejų šio tipo variantų kirvių: su cilindrine pentimi ir su nupjauta kūgine pentimi.

Europinio tipo laiviniai kirviai cilindrine pentimi dažnai būna žemyn nutįsiais ašmenimis, prie skylės kotui praplatinti, kartais su gūbreliais ir per nugarėlę einančiu išilginiu rumbu. Kirvio pjūvis dažniausiai ovalus, kartais pusapvalis, profilis kiek išlenktas, bet pasitaikė ir visai tiesių.

Kirviai su kūgine pentimi paprastai dideli, jų pentis ne susmaugta, o tolygiai nuo skylės kotui siaurėjanti. Manoma, jog tai vėlyvasis europinio tipo variantas, išsirutuliojęs iš kirvių su ritinine pentimi,

tad chronologiškai vėlesnis (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 94).

Mano sąmonė sukūrė kitokį europinių kirvių įvaidį. Įdomu, kad atlaso autorių ir mano verbalinės šių kirvių apibrėžtys sutampa, o vizualinės skiriasi. Atlase piešinyje (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 92, 11 pav.) visi penki kirviai priskirti kirvių su cilindrine pentimi tipui. Aš gi matau tris (11: 1–3 pav.) su kūgine pentimi. Atlaso autorių nuomone, toks yra tik vienas (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 93, 12: 3 pav.).

Šio kirvio pentis kiek išgaubtais šonais. Aptardamos šį tipą, autorės rėmėsi L. Kiliano nuomone, jog tai yra vėlesnė europinio tipo raidos forma (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 94), nors nemažai šių kirvių Europoje aptikta su kitais laiviniais virvelininkų kirviais (Matthias 1987, Taf. 5, 32: 2; Wolf 1993, p. 418, Taf. 114: 15; Klochko 2001, fig. 17: 2, 51: 6).

Fatjanovo tipo kirvių Lietuvoje rasta labai nedaug – tik aštuoniolika, ir tai ne pačių būdingiausių. Šiam tipui priskiriami laiviniai kovos kirviai, kurių ašmenys toli užaina ant apatinės kirvio dalies. Nuo kitų skiriasi dažniausiai dar sudėtingesniu bei įvairesniu liemens pjūviu, lenktesne nugarėlės linija, masyvumu ir ilgumu bei dailia forma. Jų nugarėlės paplotos, beveik tiesios, pentys apvalios su ryškia galvute. Kai kurie beveik trapecinio pjūvio, į apačią siaurėjantys. Tai Rytų Europos kirviai, būdingi Fatjanovo kultūrai (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 94).

Pirmojoje O. Bagušienės ir R. Rimantienės tipologinės schemos pakopoje kirviai suskirstyti laikantis kriterijų vieningumo principo. Išskyrus dviašmenius, suskirstyti pagal pentis, toliau – pagal formą ir kitus morfologinius požymius. Tik Fatjanovo tipo kirviams daroma išimtis – šie išskirti pagal ašmenis, kurių forma ir yra svarbiausias tipo išskyrimo kriterijus.

Visa, kas parašyta aukščiau, visiškai atitinka D. Krainovo išskirtą 13-ąjį trijų variantų tipą (Крайнов 1963, p. 31; Бадер, Халиков 1976, p. 64). Kyla klausimas: kokie gi tuomet *lietuviški* Fatjanovo

1 pav. Laivinis kovos kirvis iš Šunskų, Marijampolės sav. (MKM 2849). V. Juodagalvio nuotr.

tipo kirvių požymiai? Juolab aukščiau buvo parašyta, jog Lietuvoje aptikta ne pačių būdingiausių tipų.

Ypač nepageidautinas dalykas tipologinėje schemoje – tikrinių žodžių vartojimas. Galima toleruoti geografinį pavadinimą ir jį palikti vien iš pagarbos iškiliam mokslininkui (Karlovos tipas ir L. Jaanits), tačiau kai laivinio kirvio tipas, kapinynas ir archeologinė kultūra, gyvavusi konkrečiame laike ir konkrečioje erdvėje, įvardijami tuo pačiu Fatjanovo toponimu, gali kilti nepagrįstų kultūrinių ir chronologinių asociacijų.

Peržiūrėjus Fatjanovo-Balanovo kultūrinės srities medžiagą (Крайнов 1963; 1964; 1972; Крайнов, Гадзяцкая 1987; Бадер, Халиков 1976; 1987) teigtina,

kad nėra tokių tipų kirvių, kurių nebūtų aptikta kitur, ir kai archeologinėje rusų bibliografijoje rašoma „fatjanovietiški kirviai“, tai reiškia, kad jų rasta kultūrinėje Fatjanovo srityje. O jų D. Krainovas išskiria bent 20 tipų (Крайнов 1987, p. 66, 181, рис. 25).

Kirvis iš Šunskų (Marijampolės r.) (1 pav.), lietuvių archeologinėje literatūroje skelbtas ne kartą (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 94; Rimantienė 1996, p. 309, 191: 2 pav.; Juodagalvis 2010, p. 125, 80 pav.) – dailaus darbo, kruopščiai nugaludintas, su išilginiu rumbeliu nugarėlėje, lenkto profilio, pentis su galvute. Šiek tiek perdirbtas – ašmenys apačioje nugaludinti toje vietoje, kur anksčiau greičiausiai būta pusapskritimo formos mentelės, galbūt nudužusios kirvių gaminant arba pašalintos specialiai. Kirvis buvo aptiktas 2 m gylyje, kasant žvyrą – greičiausiai, iš suardyto kapo. R. Rimantienė šį kirvių laiką ryšiu su Fatjanovo kultūra liudininuku (Rimantienė 1996, p. 309). Šiam teiginiui galima pritarti, tačiau jį galima ir suabejoti, jei atsi-

žvelgsime į petrografinius kitų Lietuvos Fatjanovo tipo kirvių tyrimus, rodančius lenkišką ar ukrainietišką žaliavos kilmę (Gaigalas 2001, p. 26; Piličiauskas 2018, p. 159–160).

Kol nepradėjome, ieškodami Fatjanovo kirvių, keliauti pas kaimynus, reikia išspręsti svarbų klausimą. Kalbama apie savitą kirvio elementą, kuriam lietuviško pavadinimo nėra. P. Kulikauskas (1961, p. 67) rašo: „kirviai su smarkiai į viršų užrietais ašmenimis.“ Ilgai nesupratau, kas turėta galvoje, juk visi kalba apie nutįsusius ašmenis. Autorius buvo visiškai teisus, nes rašė apie kirvių, kuris paveikslėlyje pavaizduotas vertikaliai, ašmenimis žemyn – ašmenų linkis tuomet iš tikrųjų nukreiptas aukštyn.

2 pav. Kirviai su movelėmis: 1 – Pažėrai, Kauno r. sav. (privatus rinkinys); 2 – Gulbiniškiai, Vilkaviškio sav. (VKM 1033, 1034).
V. Juodagalvio nuotr.

Dauguma kitų tyrinėtojų verbaliai kirvius aprašinėja taip, tarsi jie būtų horizontalioje projekcijoje nu-garėle į viršų, nors piešiniuose visuomet juos vaiz-duoja ašmenimis žemyn.

Rusai vartoja terminą *лопасть* – plokščioji kaž-ko dalis, irklo mentė. Šiam savitam kirvio ašmenų elementui įvardyti esu pavartojęs *mentelė* (Juoda-galvis 2010, p. 121).

Latvijoje sutarimo dėl Fatjanovo kirvių nėra. Jānis Graudonis (1994, p. 236, 17: 5 pav.) piešinyje pavaizdavo laivinį kirvį labai užriestais ašmeni-mis, kurio niekaip negalima pavadinti fatjanoviniu, nes tokia ašmenų forma Fatjanovo kirviams nebū-dinga. Tokius ašmenis turi daniško A tipo kirviai – jie nuo kitų europinių skiriasi būtent ašmenų forma. J. Graudonis simboliu pavaizdavo kirvį iš Gaigalavos prie Lubano. Ilze Loze jį priskiria A tipui ir, apraši-nėdama Latvijoje aptiktus laivinius kirvius, Fatjano-vo tipo neiškiria, tik nurodo keturių tipų laivinius kirvius, turinčius analogijų su Fatjanovo kirviais (Loze 1992, p. 316, 318, fig. 3: 25).

Estijoje fatjanoviniu įvardijamas tipiškas euro-pinis laivinis kirvis ritinine pentimi su mentele (Ja-niņš *et al.* 1982, k. 115, joon. 82).

Vokiečių archeologas Jonas Beranas išskiria tris Lietuvoje ir buv. Rytų Prūsijoje aptiktų laivinių kir-vių tipus: A, tarpinį A-Fatjanovo ir Fatjanovo (Beran 2007). Čia reikia atkreipti dėmesį, jog ašmenų men-telės autorius nelaiko išskyrimo kriterijumi ir fatja-noviniais įvardija kirvius tiesiais ašmenimis (Beran 2007, Abb. 5: 18, 19).

Baltarusijoje, Nemuno baseine, aptikti laiviniai kirviai su ašmenų mentelėmis priskiriami A tipui (Lakiza 2007, fig. 8).

„Lietuvos archeologijos atlase“ yra išskirta negau-si laivinių kirvių grupė – su *movele* (tiesianugariai) (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 91, 96–97). Kyla neiš-kumų dėl šio tipo išskyrimo ir terminų vartojimo. Jeigu kalbama tik apie tiesianugarį kirvį, tuomet vis-kas aišku ir suprantama – šis tipas figūruoja įvairiose tipologinėse schemose, tačiau kai rašoma *kirviai su*

movele (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 90, 10 pav.), tuomet neaišku, ar šiai tipologinei grupei priskir-ti ne tik tiesianugariai, bet ir kiti su *movele* (2 pav.).

Baigdamas laivinių kirvių temą, trumpai apibū-dinsiu, kokią matau tipologinę schemą: 1) europinis, 2) su cilindrine pentimi, 3) su kūgine pentimi (mano siūlymas), 4) su susmaugta pentimi (pagal R. Riman-tienę – Fatjanovo tipas), 5) su gaubtais šonais (pa-gal R. Rimantienę – kūgine pentimi) ir tiesianuga-ris (pagal R. Rimantienę – su *movele*).

Pati gausiausia Lietuvoje aptiktų laivinių kirvių grupė – baltiško tipo (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 94–97). Jų čia nenagrinėsiu, nes tam dar nesu pa-kankamai pasirengęs.

Dviašmeniai kirviai – Lietuvoje dažnai pasitai-kanti kovos kirvių forma. Jie dailūs, puikiai nuglu-dinti, matyt, buvę reprezentaciniai dirbiniai. Aptik-ta dviejų jų pagrindinių formų: su aptakiais šonais (6 pav.) ir rombo formos (7: 2 pav.), kai kurie su pe-teliais per vidurį prie skylės kotui. Pagrindinis lie-tuviškų dviašmenių kirvių požymis – lygus viršus ir apačia, o į vakarus nuo Lietuvos neolitinės Piltu-vėlinių taurių kultūros kapuose ir gyvenvietėse ap-tinkamų kirvių viršus ir apačia įgaubti, kaip varinių kirvelių (Brøndsted 1938, p. 184, fig. 125). Dviašme-niams Lietuvos kirviams būdingas facetavimas – kitų tipų kirviai facetuoti rečiau.

Lietuvos dviašmeniai kirviai yra suskirstyti į dvi grupes: su aštriais ašmenimis ir su bukais aš-menimis – plaktukai (Kulikauskas *ir kt.* 1961, p. 66). Pastarieji dar suskirstyti į keturkampio pjūvio ir fa-cetuotus arba daugiakampio pjūvio (Bagušienė, Ri-mantienė 1974, p. 98–99). Toks klasifikavimas kom-plikuotas tiek semantiniame, tiek funkcinio-morfologine prasme, nes kirvis bukais galais jau nebe kirvis, o buožė ar plaktukas, t. y. objektas, priklausantis ki-tai tipologinei kategorijai. Be to, yra aptikta dviaš-meniais laikomų kirvių, kurių vienas galas aštrus, o kitas – bukas (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 99). Šiuo atveju kažin ar teisinga kirvį įvardyti dviašme-niu, nes bukas galas yra pentis.

Siūlau: 1) dviašmeniais kirviais vadinti tik vieną tipologinę grupę, kuri anksčiau įvardyta kirviais su aštriais ašmenimis; 2) kirvius su bukais ašmenimis priskirti buožėms; 3) kirvius, kurių vienas galas aštrus, o kitas – bukas, priskirti siaurapenčių kirvių tipologinei grupei.

Laiviniai ir dviašmeniai kirviai – ginklai, taigi, prestižiniai dirbiniai. Dauguma Lietuvoje aptiktų laivinių ir dviašmenių kirvių simetriški, pagaminti iš kietųjų akmens rūšių, kruopščiai, iki blizgesio nugludinti (1, 6, 7: 2 pav.). Kitur, tarkime, Yverdone (Šveicarija) ežerinėse Virvelinės kultūros gyvenvietėse laiviniai kirviai su cilindrine pentimi – pagrindinis darbinių kirvių tipas (Wolf 1993).

Lietuvoje dažniausiai pasitaikantis darbo kirvių tipas – kirviai su ilga keturkampe pentimi (8 pav.) – paprasti darbo įrankiai, gaminti iš vietinių akmenų, dažnai ne itin kruopščiai nugludinti. Tokį paprastą, bet racionalios formos kirvį buvo lengva padaryti, o ruošiniams medžiagos toli ieškoti nereikėjo – tiko vietiniai rieduliai.

Kirviai su keturkampe pentimi – gana vienodi dirbiniai, lengvai atpažįstami ir formų įvairove nepasižymi. Išskiriami trys jų variantai: su lygiagrečiais šonais, su gaubtais šonais ir su nukirstais penties kampais (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 88). Tokiam tipologiniam suskirstymui galima pritarti, tačiau yra pastabų dėl terminų vartojimo. Terminas „kirviai nukirstais penties kampais“ aprašomojoje dalyje pavartotas tik vieną kartą, išskiriant tipą (p. 88). Toks pat terminas yra *Pagrindinių dirbinių tipų rodyklėje* (p. 202–203) ir *13 žemėlapyje. Radimo vietų ir radinių sąrašė* (p. 105–201) šis terminas pakeistas terminu „kirvis siaurėjančia pentimi“.

Atrodytų, išsiaiškinus vieno termino pakeitimą, galima ir nurimti, tačiau kirvis su siaurėjančia pentimi vėl pasirodo, tik šį kartą kitoje tipologinėje grupėje – kirvelių su apskrita pentimi 14-ame žemėlapyje, kur turėjo būti kirviai su smailėjančia pentimi. Žinoma, žemėlapyje galima pavadinimą pakeisti, deja, tai nepagelbės: kirviai su smailėjančia pentimi

(14 žemėlapyje – su siaurėjančia pentimi) į *Radimo vietų ir radinių sąrašą* keliauja naujuoju vardu – kirviai su siaurėjančia pentimi.

Visų atvejų netikrinau, bet kiek patikrinau – taip ir yra. Šį epizodą vertinu kaip apmaudų rodyklės bei žemėlapių rengėjų ir tipologinės schemos autorių nesusikalbėjimą. Nesusipratimo priežastis aiški: tas pats terminas, šiuo atveju kirvis su siaurėjančia pentimi, nurodytas skirtingose tipologinėse grupėse.

Kirveliai su trumpa apvalia pentimi – kita gausi grupė; ją sudaro dviejų tipų kirveliai: su plačia apvalia ir su smailėjančia pentimi. Pavadinimą reikės keisti: jei pentis *apvali*, tai ji negali būti nei *smailėjanti*, nei *plati*.

Rašoma, jog tai paprasti dirbiniai kirveliai (Bagušienė, Rimantienė 1974, p. 90), tačiau tarp jų pasitaiko, ir gana dažnai, labai kruopščiai nugludintų, taisyklingos formos kietojo akmens dirbinių (Juodagalvis 2010, p. 132, 85 pav.). Jiems analogijų randama Voluinės ir Podolės (Ukraina) virvelininkų kapuose (Klochko 2001, p. 122–124, fig. 50).

Kaupiant Užnemunės gludintų dirbinių duomenų gausėjo kirvių, kuriuos buvo sunkoka išdėlioti į tipologines lentynas. Vilkaviškio krašto muziejuje Paežeriuose ir privačiose kolekcijose suradus keliolika kirvių, kuriems neatsirado vietos tipologinėje atlaso schemoje, susiformavo atskiros tipologinės grupės įvaizdis ir terminas – siaurapenčiai. Išsiskiria du pagrindiniai siaurapenčių kirvių tipai: rombo formos, su ryškiais peteliais (3 pav.) ir su aptakiais šonais (4, 5 pav.). Pagrindiniai tipologinės grupės požymiai: kirvių viršus ir apačia tiesūs, lygūs ir lygiagretūs, pjūvis keturkampis, ašmenys ir pentis vienodo aukščio.

Analogijų siaurapenčiams daug ir įvairiose kultūrose: jų aptikta Tripoljės kultūros gyvenvietėse (Масон *et al.* 1982, p. 264, табл. LII), Tšineco kultūros Komarovo kapinyne Ukrainoje ir 1700–1600 BC datuojamuose pillkapiuose Austrijoje (Klochko 2001, p. 152, 153, fig. 62: 19). Dailiai pagamintą, tobulos formos siaurapentį kirvį yra paskelbęs Vandalinas Šukevičius (Szukiewicz 1904, tab. 3: 4).

3 pav. Siaurapenčiai kirviai: 1 – Bevardiškiei, Marijampolės sav. (MKM 21); 2 – Alvitas, Vilkaviškio sav. (VKM 3633). V. Juodagalvio nuotr.

4 pav. Siaurapenčiai kirviai: 1 – Varnupiai, Marijampolės sav. (VKM 1580); 2 – Gužučiai, Vilkaviškio sav. (privatus rinkinys).
V. Juodagalvio nuotr.

5 pav. Siaurapenčiai kirviai: 1 – radimvietė nežinoma (MKM 1561); 2 – Kaupiškiai, Vilkaviškio sav. (privatus rinkinys). V. Juodagalvio nuotr.

Siaurapenčiai klasifikacinėse schemose tipologiškai dažnai grupuojami su dviašmeniais kirviais (Брюсов, Зими́на 1966, p. 26–27, 89–91, табл. 18, 19; Lakiza 2007, fig. 8: type 1) ir įvardijami rombiniais ar rombo pavidalo (Брюсов, Зими́на 1966, p. 26; Johanson 2005, p. 171–172, fig. 10).

KIRVIŲ DEKORO IR GAMYBOS TECHNIKOS MOMENTAI

Rinkdamas medžiagą monografijai, Vilkaviškio krašto muziejuje aptikau išskirtinį radinį – papuoštą dviašmenį kirvį (Juodagalvis 2010, p. 121, 127, 82: 1 pav., 1-as viršelio puslapis; 6 pav.). Kirvis dviašmenis, jo viršus ir apačia tiesūs, lygiagretūs, šonai išgaubti, aptakūs, ašmenys išriesti, vienodo pločio, spalva pilka. Ilgis – 157, storis – 57, ašmenų plotis – 45 mm. Vienoje pusėje papuoštas keturiomis grupėmis spindulio pavidalo įraižų aplink skylę kotui: į šonus – po tris, į ilgį – po keturias įraižas. Rastas Ožkabaliuose, Šeimenos sen., Vilkaviškio r. sav., kairėje kelio Vilkaviškis – Keturvalakiai pusėje, durpinėje žemėje prie Olekų sodybos.

Analogijų nei literatūroje, nei muziejų fonduose neradau.

Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose kirvius dažniausiai puošdavo facetuojant (7 pav.). Pietų Vokietijos ir Čekijos virvelininkų kapinynų medžiagoje facetuoti kirviai sudaro daugumą gludintų dirbinių – kirvių su lygiu paviršiumi tik vienetai (Buchvaldek, Koutecky 1970; Matthias 1987). Susidaro įspūdis, kad vietiniai gyventojai kirvių gludinti kitaip ir nemokėjo.

Kai kurie kirviai graviruoti – tokių grioveliai gilesni, greičiausiai, iškalti (8: 1 pav.).

Dažniau surandama kirvių truputį suraižytu paviršiumi, ir sunku pasakyti, ar kirvis buvo puoštas, ar jį suraižė radėjai. Tik kartais nustatoma, kad suraižyta kirvį gaminant. Štai laivinis baltiškasis kirvis iš Bartninkų (Vilkaviškio r.) buvo suraižytas prieš gręžiant skylę kotui (9 pav.) – įraižos nutrintos, lyginant paviršių skylės gręžimui. Labai panašiai suraižytas

ir dviašmenis kirvis iš Alvito (10 pav.). O ant šio kirvelio ženklus paliko, greičiausiai, koks nors kolekcininkas – kirvelis į LNM pateko iš V. Šukevičiaus rinkinio (8: 2 pav.)

Laivinių kirvių viršuje – nugarėlėje – dažnai pasitaiko iškilęs rumbas (1 pav.). Yra manančių, kad jis – puošybos elementas. Galbūt ir taip, tačiau atsirado anaip tol ne iš estetinių paskatų. Prisdėsiu prie manančių, jog tai – liejimo siūlės imitacija. Kirvio savininkas norėjo, kad kiti manytų kirvį esant metalinį. Vadinasi, jis žinojo metalinių ginklų vertę, o pats pasigaminti metalinio negalėjo, veikiausiai nemokėjo. Karys, akmeninio kirvio savininkas, siekė suklaidinti priešininką, priversti matyti tai, ko nėra. Tai yra viena seniausių gudrybių, vėliau suformuluotų Sun Tzu (Sun Tzu 1910, chapter I: 19). Beje, priešininką klaidina ir kai kurie gyvūnai.

Vėliau rumbas kirvio nugarėlėje virto simboliu, rodančiu priklausymą konkrečiai bendrijai, arba tapo bereikšmiu atributu. Kartą paklausiau savo senelio, ką jis daro su dalgiu, mat nesupratau jo veiksnių prasmės. Bet pasirodė – ir senelis to nežinojo. Tik pasakė: taip reikia.

Mūsų kraštuose gyvenusiam vietiniam medžiotojui ta „siūlė“, ko gero, nereiškė nieko – nežinau nė vieno baltiško laivinio kovos kirvio su rumbu nugarėlėje.

Šiaurės ir Vakarų Europoje kirvių puošyba nebūdinga, nors pavienių atvejų pasitaiko (Gaerte 1929, p. 26, Abb. 14: c, p. 369, Taf. I: a, c, e, f; Engel 1935, Taf. 25: e, 48A: c, d; Machnik 1979, ryc. 217: 12, 13; Matthias 1987, Taf. 7; Wiślański 1979, ryc. 134: 7; Buchvaldek 1986, p. 114, obr. 60: SHA; 1992, p. 64, abb. 3: 8; Mallory, Adams 1987, p. 197). O štai Dešiniakrantėje Ukrainoje, Katakombų Inhulo kultūros paminkluose, aptikta gausiai išpuoštų akmeninių kirvių, ornamentuotų sudėtingais motyvais ir kompozicijomis, kartais analogiškomis vietinės keramikos puošybai (Klochko 2001, p. 116, fig. 44–47; Videiko 2009, p. 137–142, fig. 6: 3.). Pažymėtina, jog Inhulo kirviai buvo gaminti iš kietųjų akmens rūšių, tad sukurti reljefinius ornamentus gludinant nebuvo lengva. Šios gludinimo

6 pav. Įraižomis puoštas dviašmenis kirvis iš Ožkabilių, Šeimenos sen., Vilkaviškio sav. (VKM 5523). V. Juodagalvio nuotr.

7 pav. Facetuoti kirviai: 1 – Skaistgiriai, Šakių sav. (privatus rinkinys); 2 – Gražiškių apylinkės, Vilkaviškio sav. (VKM 3541).
V. Juodagalvio nuotr.

8 pav. Kirviai su raižiniais: 1 – Garliava, Kauno r. sav. (LNM EM 909: 2); 2 – Alytaus apylinkės (LNM EM 2024). V. Juodagalvio nuotr.

9 pav. Baltiškas laivinis kirvis iš Ožkabilių, Bartninkų sen., Vilkaviškio sav. (VKM 313). V. Juodagalvio nuotr.

10 pav. Dviašmenis kirvis iš Karalkrėslio, Vilkaviškio sav. (VKM 314). V. Juodagalvio nuotr.

11 pav. Akmeninių kirvių fragmentai: 1 – Sausbaliai, Vilkaviškio sav. (VKM 4883); 2 – Alvitas, Vilkaviškio sav. (APMM). V. Juodagalvio nuotr.

technikos ypatybės buvo įprastos Mažosios Azijos ir Artimųjų Rytų meistrams (Klochko 2001, p. 116).

Akmeninių gludintų ir šiuolaikinių metalinių kirvių ašmenys paprastai tiesūs arba tolygiai išriesti. Laivinių kovos kirvių ašmenys dažnai nutįsę arba nusklembti (2: 2 pav.) – tai stilistinės šios tipologinės grupės ypatybės. Tačiau akmeninių gludintų dirbinių rinkiniuose neretai pasitaiko ir kitų tipologinių grupių kirvių, kurių ašmenys nusklembti žemyn. Nustatyta, jog dažniau tokia ašmenų forma būdinga kirviams, kurių cilindrinė ertmė kotui kirvio ašies atžvilgiu ne statmena (11: 1 pav.), tačiau kiek įžambi (11: 2 pav.). Įstačius kotą į įžambiai išgręžtą skylę ir jį laikant vertikaliai, apatinė ašmenų dalis atsikiša į priekį. Kad kirviu būtų patogų kirsti ir kad būtų išnaudotas visas ašmenų plotis, ašmenys ir kotas turi būti lygiagretūs. Nugludindami apatinį ašmenų kampą, senovės meistrai bandė ištaisyti įžambiai išgręžtos skylės pasekmes.

Pastebėta, kad dažniau įžambiai skylės buvo išgręžtos kirviams, kurių viršus ir apačia ašmenų atžvilgiu divergentiški (8 pav., 11: 2 pav.). Manau, perpratau įžambaus gręžimo priežastį: tokio kirvio ruošinį padėjus ant horizontalaus pagrindo, viršutinė plokštuma ne statmena grąžtui, bet nuožulni, ir gręžiant vertikaliai, cilindrinė ertmė bus ne statmena horizontalios kirvio ašies atžvilgiu, bet įžambi. Gręžiamą plokštumą galima kiek pakelti, ką nors pakišus po pentimi, bet tuomet gręžiamas kirvis bus nestabilus ir, grąžtą paspaudus stipriau, jis vėl grįš į pirminę padėtį. Atrodo, meistrams nebuvo itin svarbu, ar skylė išgręžta tiesiai, ar įžambiai – ašmenų kampą nugludindavo, ir tiek.

IŠVADOS

„Lietuvos archeologijos atlase“ (Bagušienė, Rimantienė 1974) suregistruota 280 atsitiktinių gludintų akmeninių dirbinių iš Užnemunės (Suvalkijos). Šiandien Pietvakarių Lietuvos (Užnemunės) akmeninių gludintų dirbinių duomenyje – duomenys apie

700 radinių, dauguma su skaitmeniniais vaizdais. Ir darbas dar nebaigtas. Džiugo Brazaičio ir Gyčio Piličiausko gludintų titnaginių kirvių duomenyje – beveik 900 radinių taip pat su skaitmeniniais vaizdais. Išvada: reikia naujo Lietuvos gludintų akmeninių dirbinių atlaso.

Paklauskite: o kaipgi dėl naujosios tipologinės schemos?

Rusų archeologas ir archeologijos teoretikas Levass Kleinas (Vakaruose žinomas kaip Leo Klejn) tyrinėjo nuojautos svarbą archeologijos moksle. Tyrinėjimų objektas – trys skirtingais metodais parengtos klasifikacinės schemos. P. V. Globas, kurdamas Danijos kovos kirvių klasifikaciją, taikė tokį metodą: kirviai pirmiausia buvo suskirstyti į grupes pagal profilius, paskui kiekvienos grupės – į tipus pagal formą, toliau – į potipius pagal skersinį pjūvį ir t. t.

Iš viso P. V. Globo klasifikacijos schemoje išskirti 125-i kirvių tipai (Glob 1945). Jo sudarytos tipų grupės tiksliai išsiskirstė po skirtingus kapų tipus, išsiskirstė stratigrafiškai ir pasklido įvairiuose arealuose. Danijos tipologinė kirvių klasifikacija „veikė“ nepriekaištingai.

Kiek vėliau rusų mokslininkai A. Briusovas ir N. Zimina parengė klasifikacinę SSSR europinės dalies kirvių su skylė schemą. Pagal formą jie buvo suskirstyti į 9 grupes, grupėse išskirta 18 tipų (Брюсов, Зимина 1966). Įvairių tipų kirvių simboliai žemėlapiuose išsibarstė po visą teritoriją, ir tik retais atvejais jų skaičius nesutapo su kitų tipų kirvių skaičiumi. Klasifikacija „neveikė“.

Fatjanovo-Balanovo kultūros tyrinėtojas D. Kraiņnovas, remdamasis 1916 m. paskelbta Vasilijaus Gorodcovo klasifikacija, sukūrė tipologinę Volgos-Okos regiono akmeninių kirvių schemą (Крайнов 1972). Joje nėra nė menkiausių griežtos metodikos požymių, nėra kriterijų vienybės, nesilaikyta eksPLICITINIŲ klasifikacijos principų. Kirvių tipai išskirti grynai intuityviai: vienur pagal bendrą formą, kitur – pagal ašmenų tipą, dar kitur – pagal penties formą ir t. t. Intuityviai sukurta, nelogiška, iš esmės – nemokslinė

Gorodcovo-Krainovo schema „veikė“ puikiai: kirvių tipai pasiskirstė skirtingose teritorijose, įvairiose kultūrose ir atskirose kultūrinėse Fatjanovo kultūros grupėse. Leo Klejn šio reiškinių paaiškinti negalėjo, pavadino kovos kirvių paradoksu (Клейн 1991, p. 30–32).

Atsitiko taip, kad nei norėdamas, nei numanydamas tapau R. Rimantienės tipologinės schemos tikrintoju. Užsibrėžiau nustatyti Užnemunės gludintų dirbinių vietą Lietuvoje. Tam tikslui sukūriau statistinio-geografinio tipologinio įvertinimo metodą (Juodagalvis 2002). Metodo esmė – realaus ir apskaičiuoto – teoriškai tikėtino skirtingų dirbinių tipų skaičiaus santykis. Jei realaus ir tikėtino reikšmės sutampa, vadinasi kažkur klaida. Metode klaidos negalėjo būti – jis elementarus. Tačiau reikšmės niekur nesutapo. Metodas ir R. Rimantienės klasifikacija „veikė“, ir darbas nenuėjo perniek – grafike aiškiai atsiskleidžia Užnemunės ypatybės: titnaginių kirvių čia aptikta dvigubai daugiau nei kitose Lietuvos dalyse, laivinių europinių ir dviašmenių – taip pat daugiau, o kirvių su keturkampe pentimi kur kas mažiau, nei kitur Lietuvoje (Juodagalvis 2002, fig. 5).

Tipologinė schema – tai įrankis, priemonė praėičiai pažinti. Prieš pusę amžiaus O. Bagušienės ir R. Rimantienės parengta tipologinė gludintų akmeninių dirbinių schema tebėra funkcionali, o dauguma vartotų terminų adekvatūs ir racionalūs. Kita vertus, manau, jog ji nėra nepajudinama konstanta – taisytinių dalykų ir vietos papildymams yra.

Kurdamas Pietvakarių Lietuvos akmeninių gludintų dirbinių tipologiją, ketinu laikytis struktūrinių senosios schemos principų ir terminologijos, išskyrus tuos atvejus, kai tipui apibrėžti vartojamas toponimas, pvz., Fatjanovo tipas. Manau, būtų racionalu naujoje schemeje išskirti tipologinę siaurapenčių kirvių grupę, o dviašmenių kirvių grupę iš esmės pertvarkyti: dviašmenių grupę vadinti tik vieną tipologinę grupę, kuriai anksčiau buvo priskiriami kirviai su aštriais ašmenimis, kirvius su bukais ašmenimis priskirti buožių kategorijai, kitus – siaurapenčių kirvių grupei.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Aspelin, J. R., 1877. *Antiquités du Nord Finno-Ougrien. I. Ages de la pierre et de bronze*. Helsinki: G. W. Edlund.

Atlasas, 1974. Rimantienė, R., red. *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, 1. Vilnius: Mintis.

Bagušienė, O., Rimantienė, R., 1974. Akmeniniai gludinti dirbiniai. In: Rimantienė, R., red. *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, 1. Vilnius: Mintis, 84–205.

Basanavičius, J., 1902. *Ožkabalių dainos*, 1. Sheandoah (Pa.): V. J. Stagaro spaustuvė.

Beran, J., 2007. Endneolithische Streitaxte aus Litauen. *Terra Praehistorica. Festschrift für Klaus-Dieter Jäger: Neue Ausgrabungen und Funde in Thüringen (=Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 48)*. Langenweißbach: Verlag Beier & Beran, 269–283.

Brazaitis, D., Piličiauskas, G., 2005. Gludinti titnaginiai kirviai Lietuvoje. *Lietuvos archeologija*, 29, 71–118.

Brinch Petersen, E., 1974. Gravene ved Dragsholm. Fra jægere til bønder for 6000 år siden. *Nationalmuseets Arbejdsmark*, 112–120.

Brøndsted, J., 1938. *Danmarks oldtid. I. Stenaldereen*. København: Nordisk Forlag.

Buchvaldek, M., 1986. *Kultura se šňůrovou keramikou ve středni Evropě. I. Skupiny mezi Harcem a Bílymi Karpaty (=Praehistorica, XII)*. Praha: Univerzita Karlova.

Buchvaldek, M., 1992. Grundlegende und Teilveränderungen in der Schnurkeramik. In: Buchvaldek, M., Strahm, C., eds. *Die kontinentaleuropäischen Gruppen der Kultur mit Schnurkeramik (=Praehistorica, XIX)*. Praha: Univerzita Karlova, 61–66.

Buchvaldek, M., Koutecky, D., 1970. *Vikletice. Ein Schnurkeramisches Graberfeld (=Praehistorica, III)*. Praha: Univerzita Karlova.

Confucius, 2003. *Analects with traditional commentaries*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.

- Engel, C., 1935. *Vorgeschichte der altpreussischen Stamme*. Königsberg: Gräfe und Unzer.
- Gaerte, W., 1929. *Urgeschichte Ostpreussens*. Königsberg: Gräfe and Unzer.
- Gaigalas, A., 2001. Akmeninių kirvukų ir kitų akmens įrankių petrografinė sudėtis ir medžiagos šaltiniai. *Geologija*, 36, 15–29.
- Glob, P. V., 1945. *Studier over den jyske Enkeltgravskultur (=Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1944)*. Copenhagen: Gyldental.
- Glob, P. V., 1952. *Danske oldsager, II. Yngre stealder*. København: Nordisk Forlag.
- Graudonis, J., 1994. *Archeologijas terminu vārdnīca*. Rīga: Zinātne.
- Hinsch, E., 1956. *Yngre steinalders stridøksekulturer i Norge (=Universitetet i Bergen. Årbok 1954)*.
- Jaanits, L., Laul, S., Lougas, V., Tonisson, E., 1982. *Eesti esiajalugu*. Tallinn: Kirjastus „Eesti Raamat“.
- Johanson, K., 2005. Putting stray finds in context – what can we read from the distribution of stone axes. *BASE, Interarchaeologia 1*, 167–180.
- Juodagalvis, V., 2002. Stray ground stone axes from Užnemunė. *Archaeologia Baltica*, 5, 41–50.
- Juodagalvis, V., 2010. *Užnemunės priešistorė*. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Klochko, V.I., 2001. *Weaponry of Societies of the Northern Pontic Culture Circle: 5000–700 BC (=Baltic-Pontic Studies, 10)*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Kulikauskas, P., Kulikauskienė, R., Tautavičius, A., 1961. *Lietuvos archeologijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Lakiza, V., 2007. Cultural identification of „the corded materials“ from Belorussian Neman river basin. *Lietuvos archeologija*, 31, 23–38.
- Loze, I., 1992. Corded Pottery Culture in Latvia. In: Buchvaldek, M., Strahm, C., eds. *Die kontinentaleuropäischen Gruppen der Kultur mit Schnurkeramik (=Praehistorica, XIX)*. Praha: Univerzita Karlova, 313–320.
- Machnik, J., 1979. Krąg kulturowy ceramiki sznurowej. In: Hensel, W., red. *Prahistoria ziem Polskich, II – Neolit*. Wrocław: Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Kultury Materialnej, 337–412.
- Mallory, J. P., Adams, D. Q., eds., 1987. *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London–Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Malmer, M. P., 1962. *Jungneolithische Studien (=Acta Archaeologica Lundensia, 8, 2)*. Lunds Universitet.
- Malmer, M. P., 1963. *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria (=Acta Archaeologica Lundensia, 8, 3)*. Lunds Universitet.
- Matthias, W., 1987. *Kataloge zur mitteldeutschen Schnurkeramik. Teil VI: Restgebiete und Nachträge (=Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle, 40)*. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften.
- Piličiauskas, G., 2018. *Virvelinės keramikos kultūra Lietuvoje 2800–2400 cal BC*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Price, T. D., Ambrose, S. H., Bennike, P. et al., 2007. New Information on the Stone Age Graves at Dragsholm, Denmark. *Acta Archaeologica*, 78 (2), 193–219.
- Rimantienė, R., 1996. *Akmens amžius Lietuvoje*. Vilnius: Žiburio leidykla.
- Schuldt, E., 1972. Die Großsteingräber von Lancen-Granitz auf der Insel Rügen. Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. *Jahrbuch 1971*, 9–84.
- Solberg, B., 1989. The Neolithic Transition in Southern Scandinavia: Internal Development or Migration? *Oxford Journal of Archaeology*, 8 (3), 261–296.
- Sun Tzu, 1910. *The Art of War*. London: Department of Oriental Printed Books and MSS. in the British Museum. Prieiga per: <http://www.gutenberg.org/files/132/132-h/132-h.htm#chap09>.
- Szukiewicz, W., 1904. Narzędzia kamienne gładzone w pow. Lidzkim i Trockim (gub. Wileńska). *Światowit*, 5, 9–16.

Tarasenka, P., 1928. *Lietuvos archeologijos medžiaga*. Kaunas.

Videiko, M., 2009. The legacy of the Danube script East of the Carpatians in the Early Bronze Age (3400–2300 BC). In: Luca, S.E., ed. *Signs and symbols from Danube Neolithic and Eneolithic* (=Bibliotheca Brvkenenthal, XXXV). Sibiu: Alba Iulia.

Wiślański, T., 1979. Kształtowanie się miejscowych kultur rolniczo-hordowlanych. Plemiona kultury pucharów lejkowatych. In: Hensel, W., red. *Prahistoria ziem Polskich, II - Neolit*. Wrocław: Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Kultury Materialnej, 165–260.

Wolf, C., 1993. *Die Seeufersiedlung Yverdon, Avenue des Sports (Kanton Waadt). Eine kulturgeschichtliche und chronologische Studie zum Endneolithikum der Westschweiz und angrenzender Gebiete* (=Freiburger archäologische Studien, 1; Cahiers d'archéologie romande, 59). Lausanne.

Бадер, О. Н., Халиков, А. Х., 1976. *Памятники балановской культуры* (=Свод археологических источников, В1–25). Москва: Наука.

Бадер, О. Н., Халиков, А. Х., 1987. Балановская культура. In: Бадер, О. Н., Крайнов, Д. А., Косарев, М. Ф., ред. *Археология СССР. Эпоха бронзы лесной полосы СССР*. Москва: Наука, 76–84.

Брюсов, А. Я., Зимина, М. П., 1966. *Каменные сверленные боевые топоры на территории европейской части СССР* (=Свод археологических источников, В4-4). Москва: Наука.

Клейн, Л. С., 1991. *Археологическая типология*. Ленинград: ЛФ ЦЭНДИСИ.

Крайнов, Д. А., 1963. *Памятники фатьяновской культуры. Московская группа* (=Свод археологических источников, В1-19). Москва: Наука.

Крайнов, Д. А., 1964. *Памятники фатьяновской культуры. Ярославско-Калининская группа* (=Свод археологических источников, В1-20). Москва: Наука.

Крайнов, Д. А., 1972. *Древнейшая история Волго-Окского междуречья* (=Фатьяновская культура. II тысячелетие до н. э.). Москва: Наука.

Крайнов, Д. А., 1987. Фатьяновская культура. In: Бадер, О. Н., Крайнов, Д. А., Косарев, М. Ф., ред. *Археология СССР. Эпоха бронзы лесной полосы СССР*. Москва: Наука, 58–76.

Крайнов, Д. А., Гадзяцкая, О. С., 1987. *Фатьяновская культура. Ярославское Поволжье* (=Свод археологических источников, В1-22). Москва: Наука.

Массон, В. М., Мерперт, Н. Я., Мунчаев, Р. М., Черныш, Е. К., 1982. *Археология СССР. Энеолит СССР*. Москва: Наука.

SANTRUMPOS

APMM – Alvito pagrindinės mokyklos muziejus

LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus

MKM – Marijampolės krašto ir Prezidento Kazio Griniaus muziejus

VKM – Vilkaviškio rajono Suvalkijos (Sūduvos) kultūros centras-muziejus

GROUND STONE AXES IN LITHUANIA. PROBLEMS OF TYPOLOGY AND TERMINOLOGY

Vygandas Juodagalvis

Summary

Perforated ground stone axes are found comparatively rarely at investigated Lithuanian archaeological sites, the greatest part of the stone historical-cultural heritage consists of chance finds. Perforated ground stone axes were some of the first ancient objects to fall into the hands of private collectors and natural museums. The science of Lithuanian archaeology even began with the publication of precisely these chance finds and their interpretation.

During 1974–1978 the Lithuanian Institute of History published four volumes of the *Lietuvos archeologijos atlasas* (*Atlas of Lithuanian Archaeology*). The atlas's first book, which was edited by the famous scientist, Dr habil. (history) Rimutė Rimantienė, was devoted to Stone and Bronze Age sites and stray finds from this period. The separate article of this book encompassed all of the ground stone artefacts that had been mapped and were preserved at that time in Lithuanian museums. The work listed 2560 ground stone artefacts from 1420 find spots and created distribution maps, an index of the main types, and a typology scheme, which Lithuanian archaeologists and museologists still use to this very day.

The typological scheme of ground stone artefacts created by Ona Bagušienė and Rimutė Rimantienė half a century ago is still functional, and the majority of the terms it uses are adequate and rational. On the other hand, one can say that it should not be seen as an unalterable constant, but as something that should be corrected and supplemented in places.

In creating a SW Lithuanian ground stone artefact typology, the intention was to follow the structural principles and terminology of the old

scheme, except in those cases where a toponym has been used to define the type, for example, Fatjanovo type. It would seem rational in a new scheme to distinguish a typological group of axes with a narrow butt, and to reorganise the double-edged axes group: to include only one typological group, to which axes with sharp blades had previously been assigned, while ascribing axes with blunt bits to the mace category, and the others to the group of axes with a narrow butt.

In amassing material for the database, aspects of axe decoration and production technology, which had previously not been mentioned in Lithuanian archaeological literature, were recorded. A unique find, a decorated double-edged axe (Fig. 6) was discovered in the Vilkaviškis Area Museum. The axe had been decorated with four groups of ray-shaped, shallow incisions around the perforation.

Axes were usually decorated in Lithuania and the neighbouring regions by creating facets (Fig. 7). But some axes were incised with deeper grooves that had probably been carved (Fig. 8:1).

More often axes are discovered with somewhat scored surfaces, but it is difficult to tell whether the axe had been decorated or scratched by the finder. Only in some instances can it be established that an axe was scored during its production. One example is the Baltic boat axe from Bartninkai (Vilkaviškis District), which was scored prior to its perforation (Fig. 9), scoring that was effaced by grinding in preparation for perforation. The double-edged axe from Alvitavas (Fig. 10) was also very similarly scored. But the marks on another axe (Fig. 8:2) were probably left by some collector as the axe came to the LNM from the collection of Vandalinas Šukevičius.

The bits (cutting edges) of ground stone and contemporary metal axes are usually straight or slightly curved. The bits of boat battle axes are usually horned or oblique (Fig. 2:2), which is a stylistic feature of this typological group. But collections of ground stone artefacts often include axes with oblique bits that belong to other typological groups. It has been noticed that fairly frequently the shape of such bits is characteristic of axes, which have a cylindrical perforation that is not at a right angle to the head's axis (Fig. 11:1), but somewhat askew (Fig. 11:2). When a handle that had been inserted into an oblique perforation was held vertically, the axe head's heel would have jutted out. In order for it to be comfortable to chop with an axe and to use the bit's entire edge, the bit and the handle must be parallel. By grinding down the jutting heel, the old craftsmen attempted to correct the consequences of a perforation bored at an angle.

It has been noticed that perforations were more frequently bored obliquely for axes which have a flaring heel and toe (Figs. 8, 11:2). One explanation for the oblique perforations is that when the blank for such an axe is placed on a horizontal base, the upper side and the head's horizontal axis are not a right angle to a vertical drill, and so, when boring is conducted vertically to the base, the cylindrical space would not be at a right angle to the head's horizontal axis. It would seem that whether the perforation was vertical or oblique was not especially important for these craftsmen; they simply ground down the heel.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The boat battle axe from Šunskai, Marijampolė Municipality (MKM 2849). *Photo by V. Juodagalvis.*

Fig. 2. Axes with sleeves: 1 – Pažėrai, Kaunas District Municipality (private collection); 2 – Gulbiniškiai, Vilkaviškis District Municipality (VKM 1033, 1034). *Photo by V. Juodagalvis.*

Fig. 3. Axes with narrow butts: 1 – Bevardiškiai, Marijampolė Municipality (MKM 21); 2 – Alvitas, Vilkaviškis District Municipality (VKM 3633). *Photo by V. Juodagalvis.*

Fig. 4. Axes with narrow butts: 1 – Varnupiai, Marijampolė Municipality (VKM 1580); 2 – Gužučiai, Vilkaviškis District Municipality (private collection). *Photo by V. Juodagalvis.*

Fig. 5. Axes with narrow butts: 1 – Find spot unknown (MKM 1561); 2 – Kaupiškiai, Vilkaviškis District Municipality (private collection). *Photo by V. Juodagalvis.*

Fig. 6. The double-edged axe decorated with shallow incisions from Ožkabaliai, Šeimenai Neighbourhood, Vilkaviškis District Municipality (VKM 5523). *Photo by V. Juodagalvis.*

Fig. 7. Faceted axes: 1 – Skaistgiriai, Šakiai Municipality (private collection); 2 – Vicinity of Gražiškiai, Vilkaviškis District Municipality (VKM 3541). *Photo by V. Juodagalvis.*

Fig. 8. Axes with shallow incisions: 1 – Garliava, Kaunas District Municipality (LNM EM 909: 2); 2 – Vicinity of Alytus (LNM EM 2024). *Photo by V. Juodagalvis.*

Fig. 9. The Baltic boat axe from Ožkabaliai, Bartninkai Neighbourhood, Vilkaviškis District Municipality (VKM 313). *Photo by V. Juodagalvis.*

Fig. 10. The double-edged axe from Karalkrėslis, Vilkaviškis District Municipality (VKM 314). *Photo by V. Juodagalvis.*

Fig. 11. Stone axe fragments: 1 – Sausbaliai, Vilkaviškis District Municipality (VKM 4883); 2 – Alvitas, Vilkaviškis District Municipality (APMM). *Photo by V. Juodagalvis.*